

AZ ÉLETTARTAM MEGHOSSZABODÁSA ÉS A GENERÁCIÓK KAPCSOLATÁNAK VÁLTOZÁSAI*

DR. MOLNÁR LÁSZLÓ

1. A kronológiai kor és a generációk viszonyának demográfiai jellemzése

A demográfia az emberi élettartamot — amelynek biológiailag lehetséges felső határát statisztikai értelemben megközelítőleg 100 évre becsülik — a kronológiai életkor szempontjából vizsgálja. Ez azt jelenti, hogy minden egyén a születéstől a haláláig időrendben átmegy az évekkel mért különböző életkorokon. E szerint idősebb az, aki magasabb életkorú. Ez a megközelítés demográfiai szempontból indokolt, mivel a demográfia nem az egyének életkori különbségeire, hanem a népesség korstruktúrájának és a nagy népességi korcsoportok viszonyának alakulására helyezi a súlyt.

Egy bizonyos életkorban lévő egyént pszichológiai és szociológiai szempontból: funkcionális oldalról vizsgálva azonban megállapítható, hogy biológiai és pszichikai státusza lényegesen eltérhet a naptári (kronológiai) életkortól, vagyis a kronológiai életkortól ténylegesen idősebb vagy fiatalabb lehet. Ez különösen jelentős az öregedés periódusában, ahol az egyéni eltérések — a tényleges egészségi státusz függvényében — nagyok lehetnek. Nagy népcsoportok életrszakaszainak átlagában azonban a funkcionális életkor követi a kronológiai életkort.

A népesedéssziszatika „ifjú népességnek” tekinti a 15 év alattiakat és „öregkorúaknak” a 65 év felettieket (egyes országokban, mint Magyarországon, a 60 év felettieket is).¹ A fejlett országokra a

* E tanulmány a IX. Nemzetközi Szociális Gerontológiai Konferenciára (Quebec, Canada, 1980. augusztus 26—29.) beküldött tanulmányok, a kongresszusi előadások és viták anyagának felhasználásával készült.

¹ Az „öregkorúak” népesedéssziszikai fogalma tulajdonképpen három életrszakaszt foglal magába: az öregedés korát, az öregkort és az aggkort. A gerontológia az öregedés korát 60—74 évben, az öregkort 75—89 évben, az aggkort 90 év és magasabb életkorban határozza meg. E tanulmány, ahol a népesség életkorok szerinti statisztikai csoportosítását mutatja be, ott az „öregkorúak” fogalmát népesedéssziszikai értelemben használja, ahol pedig a generációkról szociológiai értelemben beszél, ott a gerontológiai osztályozásnak megfelelően megkülönbözteti az „öregedés korát”, az „öregkort” és az „aggkort”.

század második felében a társadalom „öregedése” a jellemző, amikor is az öregkorúak száma és aránya lényegesen nő és az ifjú népesség aránya csökken. (Előfordulhat azonban az is, főleg fejlődő régiókban, hogy mind az öregkorúak, mind a fiatalok aránya egyidőben növekszik, pl. Latin-Amerika 1950—1975 között.) Magyarország népesedési szempontból a fejlett országok közé tartozik.

A világ minden fejlett régiójában 1950-ben a 15 évnél fiatalabb népesség valamivel 28⁰/₀ alatt volt, a 65 év feletti népesség pedig 7,7⁰/₀-ot tett ki, magába foglalva az 1⁰/₀-os arányú 80 év felettieket is. 1950 és 1975 között az öregedés előrehaladt a fejlett régiókban (különösen erős volt Európában): a 15 év alattiak aránya 27,8⁰/₀-ról 24,8⁰/₀-ra csökkent. Ennek fő oka az volt, hogy az elveszületettek aránya 22,7⁰/₀-ról (1950—1955) 16,7⁰/₀-re csökkent (1970—1975) és a születéskor várható átlagos élettartam 66,8 évről 71,3 évre emelkedett. Európa vezetett az öregedési folyamatban: 1975-ben a 65 év feletti népesség aránya 12,3⁰/₀, beleértve az 1,9⁰/₀-os arányban levő 80 év felettieket is, és csak 23,9⁰/₀ volt a 15 év alattiak részesedése.

Az ENSZ Népesedési Főosztályának előreszámításai szerint a fejlett régiókban a 65 év feletti aránya 1975 és 2075 között 10,5⁰/₀-ról 18,1⁰/₀-ra fog növekedni. Ugyanebben az időben a 15 alattiak aránya 24,8⁰/₀-ról 18,4⁰/₀-ra fog visszaesni. A legerősebb lesz az öregedési folyamat az aggrkorúak esetében: a 80 év feletti aránya 1,7⁰/₀-ról 4,3⁰/₀-ra, több mint másfélszeresével fog növekedni (lásd: 1. sz. táblázatot).

Magyarországon a gyermekkorú népesség aránya a 60-as években — a születések nagyfokú esése következtében — 14⁰/₀-kal csökkent, majd a hetvenes években 8⁰/₀-kal megemelkedett, de nem érte el az 1960-as szintet. A 2. sz. táblázat mutatja, hogy hat évtized átlagában a csökkenő tendencia egyértelműen megszilárdul.

Az öregkorúak aránya a 60-as években nőtt meg Magyarországon: 1960—1970 között 28⁰/₀-kal emelkedett a 60 éven felüliek aránya, 1970—1980 között viszont már csak 4⁰/₀-kal. A 60-as években az öregkorúakon belül legnagyobb mértékben a 65—69 évesek aránya nőtt, míg a 70-es években — az előzőek szükségszerű következményeként — a 75 éven felüliek részesedése.² A 2. sz. táblázat az ENSZ csoportosításának megfelelően tartalmazza a nagy korcsoportokba tartozó népesség arányának változásait, az 1979-ben készített népességelőszámítás adatainak felhasználásával.

A generációk közötti függőségi viszonyt a demográfia a népeségen belüli „eltartottsági arány” (dependency ratio) megállapításán és történeti alakulásának elemzésén keresztül vizsgálja. Egyik formája a *kronológiai kor* alapján bemutatott eltartottsági arány egy népeségen belül (age dependency ratio) a másik a *gazdasági aktivitás ill. inaktivitás* alapján vizsgált eltartottsági arány (economic dependency ratio). Az előbbi az ifjúkorú és öregkorú népességet állítja szembe a munkaképes korú generációkkal, az utóbbi ezt fino-

² Forrás: 1980. évi népszámlálás. Részletes adatok a 2⁰/₀-os képviselői minta alapján. KSH Népesedéssziszatiztikai Főosztály. Budapest, 1980.

mítva a ténylegesen gazdaságilag aktív népességet veti össze az inaktív, ill. eltartott népességgel.³

A generációk közötti viszony vizsgálatának ez a makroszintű demográfiai elemzés lehet a kiindulópontja. A nemzedékek egymásután következésének dimenziójában nézve a kérdést, a két mutató együttesen kifejezi azt a gazdasági és szociálpolitikai „terhet”, amit a munkaképes korú generációknak kell viselniük az előző (időskorú), termelésből már kilépett, és az utána következő (ifjúkorú), termelésbe még be nem lépett generáció eltartása érdekében.

Az eltartottsági arány vizsgálata a családon belüli nemzedéki kapcsolatok szempontjából is fontos. A demográfusok és szociológusok a hetvenes évektől fokozott jelentőséget tulajdonítanak a generációk közötti kapcsolatok vizsgálatának. Ez azzal magyarázható, hogy a nemzedékek közötti kapcsolatok *hagyományos* formái a városi nukleáris családi forma elterjedésével, a nemzedékek közötti átérétegződés megnövekedésével és a nagyfokú migrációval, ill. lakóhelyváltoztatással jórészt felbomlottak. Elősegítette e folyamatot az, hogy a generációk kényszerjellegű függőségének gazdasági alapja a családi kisgazdaságok háttérbe szorulásával meggyengült. A fiatal generációnak — mivel többnyire nem folytatta az előző nemzedék családi gazdálkodását — nem kellett alkalmazkodnia a szülői és nagyszülői generációhoz; foglalkozási átérétegződése következtében gazdasági önállósága megnőtt. Ezzel az idősebb nemzedék jórészt elvesztette gazdasági befolyását a gyermek generációra; az érzelmi függőség maradt meg, elgyengült gazdasági alapon, és a nagyfokú migráció és lakóhelyváltoztatás hatására átalakult formában érvényesült, mint korábban a többgenerációs családokban.

Az ötvenes-hatvanas években a kutatók a hagyományos generációs kapcsolatok felbomlásának vizsgálatára helyezték a súlyt, ami a generációk közötti különbségek kihangsúlyozásával járt. A hagyományos nemzedéki kapcsolatok felbomlásának egyik következménye volt, hogy a társadalmi értékekben elterjedt a nemzedékek közömbössége egymás iránt. A társadalomba belépő ifjú generációk egészségi, pszichikai és társadalmi problémái, továbbá az öregkorú népesség számának és arányának megnövekedése felhívta a figyelmet arra, hogy a generációk viszonyát *pozitív* értelemben is rendezni kell a modern életforma követelményeinek megfelelően, figyelembe véve a nemzedékek felelősségét egymás iránt. Ebben különös fontossága van az öregkorúak, de méginkább az aggkorúakról történő gondoskodásnak. A generációk közötti kapcsolat vizsgálatának nagy gyakorlati jelentőségét ma már egyértelműen elismerik a társadalomtudományok.

³ E demográfiai módszert az tenné teljessé, ha figyelembe vennénk a gazdaságilag aktív népességen belül végbement strukturális változásokat is. Ugyanis a gazdaságilag aktívakon belül megnőtt a nem termelő, a produktív munkát nem végzők aránya, amely a *tercier szektor* arányának emelkedésére és a *túlzott adminisztrációra*, az adminisztratív apparátus erős megnövekedésére vezethető vissza. Az eltartottsági arányt tulajdonképpen ennek figyelembevételével kellene kiszámítani. Ez bonyolult szociológiai és közgazdasági elemzést és számítást igényel, és így túlmutat e tanulmány keretein.

A családi intergenerációs függőségek kifejezik a nemzedékek gazdasági, szociális, pszichikai viszonyát, egymás támogatását és kölcsönös felelősségét egymással szemben. A nemzedékek generációs kapcsolatát a demográfia a „generációs távolság” alapján vizsgálja, amely a szülők átlagos életkorát jelenti, amikor gyermekeiket világra hozták (nagyértékben befolyásolja a házasságkötési kor és az arra vonatkozó szokások). Némi egyszerűsítéssel a generációs távolságot Magyarország vonatkozásában 25 évben határozhatjuk meg napjainkban, ennek megfelelően a családok történetében a következő ma élő generációkat tudjuk megkülönböztetni (5 éves korcsoportokban):

- 0—4 éves,
- 25—29 éves,
- 50—54 éves,
- 75—79 éves,
- (100—104 éves).

Ebből első következtetésünk az lehet, amit a szociológiai és gerontológiai irodalom újabban egyre gyakrabban kiemel, hogy a ma élő átlagos — rendezett viszonyok között élő — családokban *négy generáció* van életben, ami persze nem együttélést jelent.⁴ (20 éves generációtávolság esetén — fiatalabb generációk esetében ez sem ritka — 5 élő nemzedékkel is lehet számolni: 0—4, 20—24, 40—44, 60—64, 80—84 évesek.) A négy nemzedéket vizsgálva, a *generációk láncolatának fókuszában az 50—54 éves* (20 éves generációtávolság esetén a 40—44 éves) *generáció áll*. Gazdasági aktivitásának — foglalkozási karrierjének — csúcán áll: elérte amit képességei, képzettsége és körülményei alapján elérhetett. Gyermeke(i) a foglalkozási beilleszkedés és a családalapítás kezdeti periódusában tartanak, olyan körülmények között, amikor jelentős gazdasági és intenzív pszichikai támogatást igényelnek. A 0—4 éves generáció viszonylatában az 50—54 (ill. 40—44) évesek már nagyszülők: tehát megjelent a család történetében a társadalomba belépő új generáció is. A generációs láncolat másik végét nézve, az 50—54 éves „gyermekek” szülei már az öregkorban, ill. aggkorban vannak, kiléptek a gazdasági aktivitásból és egy olyan életformát élnek, ahol a társadalmi szerepek fokozatosan csökkennek. Az aggkorú generáció tagjainak egészségi állapota gyorsan romlik, ami a pszichikai segítségen túl gondozásukat is igényli. Családi vonatkozásban az öregekről való gondoskodás elsősorban a középen álló generáció feladata.

A 70-es évek elején Magyarországon a családok valamivel több mint 1/5-ében két vagy több felnőtt generáció élt együtt. Az öregkorú népesség családi viszonyairól 1977-ben gyűjtött adatok azt mutatják, hogy az összes nyugdíjasok mintegy 1/3-a leszármazottaival élt együtt közös háztartásban.⁵

⁴ W. Beattie: Education for old age. Popull No. 4, 1979.

⁵ A nyugdíjasok életkörülményei. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1978. p. 9.

Az 1970-es évek elejéről rendelkezünk olyan adatokkal, amelyek lehetőséget adnak az együttélő felnőtt generációk kapcsolatának elemzésére. A 3. sz. táblázat a magánháztartásban élő öreg- és aggkorúak megoszlását vizsgálja a közös háztartásban élők száma szerint. (1970-ben intézeti háztartásban élt a 80—89 évesek 5⁰/₀-a — férfi: 4, nő: 6⁰/₀-a; a 90 évesek és öregebbek 7⁰/₀-a — férfi: 5, nő: 8⁰/₀-a; vagyis magánháztartásban élt 95 ill. 93⁰/₀.) A táblázat mutatja az egyedül élők arányát (10 ill. 12, 8 ill. 12⁰/₀). Bennünket azonban most az 1 vagy több személyrel együttélő öregkorúak érdekelnek, vagyis a 2 vagy többszemélyes háztartások. A 4. sz. táblázat erről nyújt információt.

A táblázatban a 2. generációhoz soroltuk az öregkorúak fiát, lányát, vejét, menyét, testvérének gyermekeit; a 3. generációhoz unokáját, unokája házasársát, ill. élettársát; a 4. generációhoz dédunokáját, dédunokája házasársát, ill. élettársát. (A leszármazottak körét szélesen értelmeztük, mivel a generációs együttélés szempontjából pl. az élettársakat is indokolt figyelembe venni.) A táblázat az öreg- és aggkorúak szemszögéből mutatja be a felnőtt generációk együttélését, ugyanakkor ezen túlmenően is rávilágít a többgenerációs családok belső szerkezetére. Természetesen nem tekinthetjük teljesnek, hisz olyan ifjú-, fiatal- és középkorú generációs családok is vannak, ahol öreg- és aggkorú személyek nincsenek a háztartásban.

A nemzedékek kapcsolatának vizsgálatánál arról sem feledkezhetünk meg, hogy az átlagos életkor meghosszabbodása mellett az utóbbi másfél évtizedben megnőtt a középkorú (40—54 éves) férfiak halandósága, 1960-hoz képest több mint 50⁰/₀-kal. Mivel a nők halandósága kis mértékben emelkedett, a 70-es évek végén a középkorú férfiak halandósága már több mint kétszerese volt a nők halandóságának. Az 5. sz. táblázat ezt szemléletesen mutatja.

Az adatok arra hívják fel a figyelmet, hogy az életkor meghosszabbodása nem terelheti el a figyelmet a közepén álló, mondhatni: bázisgeneráció egészségügyi problémáiról, életkilátásairól. A generációk egészséges kapcsolatának kialakítása sürgetően veti fel a középkorú népesség (elsősorban férfiak) halandóságának csökkentését.

A kronológiai kor mellett a demográfia a tényleges gazdasági aktivitás, ill. inaktivitás alapján is vizsgálja az eltartottsági arányt a társadalomban. Statisztikai értelemben a gazdaságilag aktívak mellett „eltartottak” (gyermekek, tanulók, szociális és egészségügyi okok miatt nem dolgozók, stb.) és ún. „inaktív keresők” (nyugdíjasok, GYES-en levők, stb.) is vannak a társadalomban, akiknek az eltartásáról a társadalomnak, ill. a családoknak gondoskodniuk kell.

A gazdasági eltartottsági arány legszemléletesebben korcsoportokon belül fejezhető ki, ami a gazdaságilag aktívak, ill. „inaktív keresők” és „eltartottak” egybevetéséből adódik. Egyrészt a 15 éves és annál idősebb népesség esetében vizsgálható.

Férfiak esetében a gazdaságilag aktívak aránya lényeges — mintegy 15 százalékpontos — csökkenést mutat hazánkban 1960—1980 között, ami egyrészt a 15—24 éves korúak nagyobb arányú továbbtanulására, másrészt a 40—59 éveseknek a munkából főleg

egészségi okok miatt történő kiesésére, és a nyugdíjaskorúak gazdasági aktivitásának (főmunkaidőben tovább dolgozásának) csökkenésére vezethető vissza. A nők esetében a gazdasági aktivitás mintegy 7 százalékponttal emelkedett. Bár a 15—19 éves korcsoportban főleg az iskolai képzési idő megnövekedése miatt csökkent a gazdaságilag aktívak aránya, minden további korcsoportban nőtt — a GYES intézményének bevezetése ellenére — a gazdasági aktivitás felső határáig (55 év). A nyugdíjaskorúak gazdasági aktivitása a nők esetében is csökkent. (Valószínű, hogy ezt a nyugdíjaskorú nők nagymama-szerepének megnövekedése is elősegítette.) Az eltartottsági arány tehát az említett tényezők miatt a magyar társadalomban 1960—1980 között nőtt, vagyis romlott. Különösen nagyot változott 1960 és 1970 között. A következő évtizedben lassú növekedést mutatott. A gazdaságilag aktívak arányát korcsoportos bontásban a 6. sz. táblázat fejezi ki.

Természetesen az eltartottsági arány vizsgálatánál figyelembe kell venni a 0—14 éves eltartottak (gyermekek és tanulók) számát és arányát is a társadalomban. Mint a 2. sz. táblázatból látható, ez közel 4 százalékpontos csökkenést mutatott 1960—1980 között. Ez ilyen mértékben javította az eltartottsági arányt a magyar társadalomban. Összekapcsolva ezt a 15 éves és idősebb népességen belüli eltartottsági aránnyal, ha nem is olyan mértékben, mint fentebb említettük, egészében mégis növekedett az eltartottsági teher a magyar társadalomban.

Az eltartottak és inaktív keresők — együtt: a gazdaságilag nem aktívak — arányát nálunk elsősorban az iskolai képzési idő megnövekedése (később lépnek a termelésbe), munkaképes korban lévőek egészségügyi indikációk alapján történő kiesése a termelésből, és mindenekelőtt: a nyugdíjaskorú népesség számának és arányának megnövekedése befolyásolja. Ez minden fejlett országban hasonlóan alakul és sok szempontból új módon veti fel az eltartott réteg társadalmi súlyát és az eltartási költségek nagyságát, amit természetesen a produktív rétegeknek kell viselniük. A szociális gerontológiai irodalomban találkozunk olyan álláspontokkal, hogy a fejlett országokban a társadalom elöregedése történetileg új helyzetet teremtett a generációk függőségi viszonyában.

A XI. Nemzetközi Gerontológiai Kongresszuson (Tókió, 1978) előadói beszédében Prof. *Bergman*, az öregkorú népesség ellátásának megnövekedett költségeit vizsgálva, azt kérdezte: „Folytathatja-e a társadalom a megnövekedő jóléti költségek viselését... Nincs-e alapunk feltételezni, hogy a növekvő dependency ratio-val e politika folytatása intergenerációs konfliktusokhoz vezethet a növekvő inaktív csoport, a relatíve nem öreg nyugdíjasok versus aktív népesség körül, minthogy az utóbbinak jelentős részesedést kell viselnie a források öregek részére történő átcsoportosításában?”⁶ *Barbara Boy-*

⁶ V. W. Marshall: Societal toleration of aging: sociological theory and social response to population aging. Előadás a IX. Nemzetközi Szociális Gerontológiai Konferencián, Quebec Canada, 1980. p. 2.

le Torrey pedig a következőképpen vázolta az előálló társadalmi problémát: „Történetileg hallgatólagosan kialakult egy társadalmi szerződés, hogy az aktív generációk segítséget nyújtanak a nyugdíjas és munkaképtelen generációknak magánérből vagy társadalmi úton (publicy). Azonban lehetséges, hogy a szerződést újra kell tárgyalni, ha a nyugdíjasok és munkaképtelenek jövőbeni aránya több mint kétszeresével nő, viszonyítva az aktív generáció nagyságához.”⁷

Azt a kérdést, hogy ki fogja viselni az öregkorúak ellátásának költségeit, olyan körülmények között, amikor a 65 év felettek száma 30—50 év alatt megkétszereződik a fejlett társadalmakban, jogos megfogalmazni, mivel reális folyamatokat takar. V. W. Marshall kanadai szociológus és demográfus szerint az öregkorúakkal kapcsolatos dependency ratio Kanadában a következőképpen alakul: a következő fél évszázadban, 1980 és 2031 között, 15-ről 32-re emelkedik. Ez azt jelenti, hogy 100 gazdaságilag aktív személyre (vagyis az ottani számítás szerint 18—64 éves korú férfira és nőre) jelenleg 15, ötven év múlva 32 időskorú személy esik. Ha azonban — vezetni tovább a gondolatot — figyelembe vesszük a total dependency ratio-t, vagyis az öregkorúak mellé a 18 év alattiakat is számba vesszük, akkor 100 gazdaságilag aktív korú személyre jelenleg 60 (fiatalkorú és öregkorú) eltartott esik, és ez a mutató 2031-re csak 67-re emelkedik. Ez a fiatalkorúak arányának relatív csökkenésével magyarázható, ami a termékenységi mutatók esésére vezethető vissza. A demográfiai adatokkal dolgozó kanadai kutatók arra a következtetésre jutnak, hogy az általános eltartási terhek nem fognak emelkedni drámai módon Kanadában.⁸ Az ilyen módszerű elemzés helytálló a magyar viszonyok vizsgálata szempontjából is.

Hozzávetőlegesen már utaltunk az eltartottsági arány növekedésére 1960—1980 között, ami azonban drámáinak Magyarország esetében sem nevezhető. Hasonló tendenciát mutat az 1980—2020 közötti népesséfejlődés is. Bár ez időszakra a ténylegesen gazdaságilag aktív arányát a gazdaságilag aktív korú népesség egyes korcsoportjaiban nem tudjuk megmondani, a gazdaságilag aktív korú népesség arányának alakulásából az egész népességen belül erre következtethetünk.

Az előreszámítások 1980—2000 között férfiak esetében némi növekedést, nők esetében lényegében változatlan szintet, a következő évezred első két évtizedében a gazdaságilag aktív korú népesség lassú csökkenését mutatják mindkét nem esetében. Abszolút számokban kifejezve 2021-re ez kereken 300 ezer főt jelent, ami nem drámai csökkenés, de jelentéktelennek sem minősíthető.⁹ Az előbb megállapítottak mellett ez is az eltartottsági arány némi növekedésére utal.

⁷ Idézi V. W. Marshall u. o.

⁸ V. W. Marshall i. m. p. 4.

⁹ L.: Szabó Kálmán: Magyarország várható népessége 1980—2021. Demográfia, 1980. 1. sz. 34. old.

Úgy véljük, a magyar társadalomban a fő problémát nem elsősorban a jövőben előálló változások jelentik az eltartottak tekintetében. Az eltartottsági arány növekedése inkább azért lényeges, mert a mai arány mellett sem megoldott egy nagy eltartott népességi csoport: az öregkorúak helyzete. Nem megoldott a családi gondozás, de az intézményes ellátás sem. Az öregkorúak és aggkorúak számának és arányának növekedése csak *halmozza* a problémát a következő évtizedekben, ha a szociálisotthoni férőhelyek és a nyugdíjasok háza tekintetében, a családi gondozás biztosítása terén hivatásos gondozónők és gondozók számának nagyarányú növelésével, ill. a családi (rokonsági) gondozás tekintetében lényeges előrelépést nem tudunk elérni.

2. A kronológiai kor jelentőségének csökkenése és a generációk toleranciája egymással szemben

A hetvenes években a gerontológiai, szociológiai és demográfiai irodalomban megjelent a kronológiai kor szerepének megvitatása és bizonyos fokig újraértékelése. A szociológusok és gerontológusok egy része úgy véli, hogy a demográfiai csoportosításokban és elemzésekben használatos kronológiai kornak egyre kisebb a jelentősége társadalmi csoportoknak szociálpolitikai célokra történő elemzésében. A kor egyre kevésbé megbízható és pontos mutatója a társadalmi státusznak és életstílusnak, életmódnak, mivel az utóbbi egy-két évtizedben *a két öregkori generáció és a másik két felnőttkori generáció közötti különbségek csökkentek* a gazdasági helyzet, az egészségi állapot, az iskolai végzettség, a szabad idő nagysága és a politikai aktivitás tekintetében. E tendencia várhatóan még erőteljesebben bontakozik ki a jövőben. Érvként elsősorban azt hozzák fel, hogy a társadalomnak egyre nagyobb részét teszi ki a hatvanas-hetvenes éveiben járó generáció, amelynek nagy része — különösen azok, akik funkcionálisan még nem érték el az öregkort, hanem az öregedés fázisában vannak — jó egészségi állapotnak örvend. Ezeket a szociológusok „fiatalos-öregeknek” nevezik, akik nem sokban különböznek az őket megelőző nemzedéktől (40—60 évesektől).

A kronológiai életkor csökkenő szerepének gondolatát és annak szociálpolitikai következményeit talán legélesebben *Bernice Neugarten* fejezte ki 1979-ben megjelent tanulmányában.

Neugarten úgy látja, hogy az életciklus nagyon cseppfolyóssá válik, hogy „a kor szerinti normák és elvárások ... csökkennek jelentőségükben...” és evidenciaként mondja: „A társadalom hozzászokik a 70 éves diákhoz, a 30 éves college elnökhöz, a 22 éves polgármesterhez, a 35 éves nagymamához, az 50 éves nyugdíjalépőhöz, az iskoláskor előtti gyermekkel rendelkező 65 éves apához és még a 85 éves anyához is, aki gondozza 65 éves fiát.”⁴⁰ *V. W. Marshall*

⁴⁰ *B. L. Neugarten: Dynamics of transition of middle age to old age. Journal of Geriatric Psychiatry, No. 1. 1970, p. 19.*

szellemesen jegyzi meg, hogy „Mindezek a példák meglepetésre, ha nem sokkolásra szolgálnak” és „újságban való közlésre” alkalmasak.¹¹ Vagyis úgy is fogalmazhatnánk, hogy tudományos értékük nincs.

Tudományos megvitatót érdemelnek *Neugarten* további gondolatai: „... A tézis az, hogy az öregkorú személyek heterogének, nem alkotnak homogén csoportot; hogy egy társadalomban, amelyben a kor növekvő mértékben veszít jelentőségéből (irreleváns) mint előrejelzője az életstílusnak vagy mint előrejelzője a szükségletnek, a politikák és programok, amelyek korbázisra épülnek, növekvő mértékben célt tévesztenek; és hogy a jövedelmet és az egészségügyi ellátást, és a lakásellátást és más javakat és szolgáltatásokat nem a kor szerint, hanem a relatív szükséglet szerint kellene biztosítani.”¹²

Már 1970-ben így jósolt: „A kronológiai kor veszít jelentőségéből a jövőben, azzal, hogy a fiatal, a középkorú és az öregkorú egyén a társadalomban saját személyes specifikus képességeivel és tapasztalataival vesz részt. Növekvő fizikai életerővel a középkorú és az öreg, tömegmértékű műveltséggel (képzettséggel) és kommunikációval, amely befolyásolja az öreget és a fiatal egyaránt, azzal, hogy a fiatal gyorsabban érik és az öreg kevésbé gyorsan, politikai és gazdasági jogokkal, amelyek egyenletesen oszlanak el a korcsoportok között, egy olyan társadalomhoz hasonló eredménnyel, amelyben a kor szerinti kategóriák és kor szerinti korlátozások elgyengültek.”¹³

A két idézet a generációk közötti társadalmi távolság csökkenését jelzi, amely nemcsak szociálpolitikai, hanem társadalompolitikai szempontból is alapvető jelentőségű. Hazai vonatkozásban e tendenciát két területen kívánjuk vizsgálni: egyrészt a képzettség generációk szerinti megoszlását, másrészt a nyugdíjából származó jövedelmek alakulását korcsoportok szerint az öregkorú népességen belül.

A generációk közötti társadalmi különbségek hazai vonatkozásban — úgy tűnik — az 50—60-as években voltak a legjelentősebbek, amikor a szocialista átalakulás első szakasza a fiatal és gazdaságilag aktív generációk részére mind az iskolai végzettség megszerzése, mind a foglalkozás megválasztása tekintetében olyan lehetőségeket biztosított, amelyek elkülönítették őket az előző, idősebb generációktól. A fiatalabb generációk azonban ma már elérték a középkort, lassan öregkorúak lesznek, és aktív életükben megszerzett magasabb jövedelemmel (magasabb nyugdíjjal) és magasabb képzettséggel (iskolai végzettséggel) kerülnek az öregedés korába.

Ha az iskolai végzettség szerint nézzük a különböző generációkat 1960-ban és 1980-ban, összehasonlítva a 20—24 éves a 60—64 éves generációt, azt látjuk, hogy 1960 és 1980 között az iskolai vég-

¹¹ V. W. Marshall: i. m. p. 12.

¹² B. L. Neugarten: The young-old... a new North American phenomenon. Key-note address, 30th Annual Winter Conference, Couchiching Institute on Public Affairs, Toronto, 1979, p. 48.

¹³ B. L. Neugarten: i. m. p. 50—51.

zetségben lényeges eltolódások következtek be. Mint a 8. sz. táblázatból kitűnik, az öregedés korába lépett generáció 1960-ban nagyobb távolságra állt a fiatal generációtól, mint 1980-ban, mivel korábban a nemzedéki különbség nagyobb volt az iskolai végzettségben. Ez azzal magyarázható, hogy az egymás után következő nemzedékek magasabb és magasabb iskolai végzettséget szereznek és az idő múlásával a fiatal generációkból középkorúak lesznek, ill. az öregedés korába lépnek.

A következő évtizedekben az 50—60-as években magasabb általános és középfokú végzettséget szerzett generációk fokozatosan öregkorba lépnek és ekkor az öregkorúak képzettsége már lényegesen közelebb áll majd a fiatalok képzettségi szintjéhez. Annál is inkább, mert az egymás után következő generációk iskolai végzettsége időben nem emelkedhet lineárisan.

A generációk jövedelmi helyzetének életkor függvényében történő elemzésével nehezebb helyzetben vagyunk, mivel az ezt közvetlenül kifejező adatokkal nem rendelkezünk.

A fiatal és időskorú nemzedékre vonatkozóan bemutatunk néhány adatot, azzal a megszorítással, hogy a szükségletek és a fogyasztási szerkezet a fiatal és időskorú generáció között olyan mértékben eltérő, hogy az adatok összehasonlításából — túl azon, hogy nem azonos időpontra vonatkoznak — messzemenő következtetéseket levonni nem lehet.

A fiatalok esetében az aktív kereső 16—29 évesek keresetéről 1972-es adatokkal rendelkezünk. A 9. sz. táblázat mutatja az átlagkeresetet korcsoportonként. A nők átlagkeresete 72,5%-a a férfiak keresetének.

A fiatalok életkörülményeiről még teljesebb lesz a kép, ha a lakáshelyzetre is utalunk, amely központi szerepet tölt be a fiatalok életében. A 10. sz. táblázat szintén az aktív keresőkre vonatkozik és az önállóság fokát mutatja, következésképpen a lakáshelyzetet is.

Az öregkorúak esetében a nyugdíjból származó jövedelem alakulását kíséreljük meg érzékeltetni korcsoportok szerint. (Természetesen a „nyugdíjas” és az „öregkorú” népszerűségi csoportok nem azonosak, hisz nem kevés nyugdíjas található a 60 év alatti korcsoportokban, túl azon, hogy a nők 55 éves korukban mehetnek nyugdíjba.) A 11. sz. táblázat általános képet ad a nyugdíjasok számáról és a nyugdíjak összegéről.

Az életkor függvényében a sajátjogú nyugdíjasokról rendelkezünk adatokkal. A 12. sz. táblázatból kitűnik, hogy az életkorral csökken a nyugdíj összege. De méginkább így van ez a mezőgazdasági járadékosok, a hadigondozottak és kegydíjasok esetében, akikről adatokat nem tudunk közölni. Mindenesetre megállapítható, hogy ha a nyugdíjas háztartások közel 25%-ának 1 főre jutó havi jövedelme 1977-ben 1000 Ft alatt volt¹⁴, vagyis alacsony jövedelműnek tekinthető, akkor a magasabb korcsoportokban, az aggkorúak esetében ez az arány magasabb. Hozzáteve, hogy a nyugdíjas nők helyzete,

¹⁴ A nyugdíjasok életkörülményei. Központi Statisztikai Hivatal 1978. p. 14.

hosszabb élettartamukkal összefüggő öregebb korösszetételük, továbbá múltból eredő hátrányos képzettségi és foglalkozási szerkezetük (alacsonyabb iskolai végzettségük, ill. szakképzettségük következtében alacsonyabb átlagkeresettel és rövidebb szolgálati idővel mentek nyugdíjba) következtében.

Amilyen mértékben a jövőben az 50—60-as években fiatal és középkorú generációk kerülnek öregkorba, úgy a nyugdíjasok anyagi életkörülményei is szükségszerűen javulnak (más tényezőket változatlanul tekintve).

A teljesség kedvéért bemutatjuk a nyugdíjasok lakáshelyzetét is (l. 13. sz. táblázatot). Természetszerűleg egészen más a kép, mint a 16—29 éves kereső fiatalok esetében. Természetes ez annyiban, hogy a nyugdíjasok életük nagy részét már leélték és legkésőbb életük középső szakaszán biztosították lakásukat. A fiatal korosztályok esetében mégis megjegyzendő, hogy nemcsak a családalapítás, de szélesebb társadalompolitikai szempontból sem tarthatjuk elfogadhatónak, hogy a fiatakorúak jelentős része megfelelő lakást csak a gazdaságilag aktív élettörténet egy-másfél évtizedének eltelte után tud biztosítani. Ez gyakran a felnőtt generációk kényszerű együttélését eredményezi.

A kronológiai korhoz kötődve, annak abszolútizálása alapján gyakran merev sztereotípiákat találunk különböző rétegeknél. Múltból maradt előítéletek alapján gyakran nem veszik figyelembe az egyén tényleges funkcionális kapacitását és elvárják, hogy minden öregkorú, sőt minden nyugdíjas korú ténylegesen öregesen viselkedjék, még ha a valóságban nem is az. Tapasztalható, hogy az öregkorúakat általában szenilisnek minősítik, még ha ténylegesen nem is azok. Az orvosszociológia az ilyen minősítést, megbélyegzést („labeling perspective”) élesen bírálja és kimutatja káros társadalmi következményeit a generációk elkülönítésében.¹⁵

Nem fogadható el az a tudományos gyakorlat sem, hogy a nyugdíjasokat — a jövedelemszerzés jogviszonya alapján — gyakran egy homogén társadalmi rétegbe sorolják. A nyugdíjasok — különösen az öregedés korában és öregkorban levők — réteghelyzete ma erősen differenciált, az előző foglalkozás — esetleg annak részmunkaidőben való folytatása — alapján, ami természetesen az anyagi helyzetet is jelentősen befolyásolja. Az aggkorúaknál részben más a helyzet: anyagi életkörülményeik és egészségi állapotuk is már több közös rétegegységet mutat. A nők időben növekvő részaránya az aggkorúak között növeli a homogenitást és egyben a súlyos szociális problémákat (alacsony jövedelműség, szociális izoláció).

A kronológiai korról kapcsolatban a végső következtetésünk az lehet, hogy ha általában túlzásnak is tartjuk a kronológiai kor jelentőségének tagadását, megállapítható, hogy az öregedés első szakaszában jelentősege lecsökkent. E periódusban fokozottan indokolt

¹⁵ Összefoglalóan lásd *Schwartz, H. D.—C. S. Kart: Dominant Issues in Medical Sociology.* Addison—Wesley Publishing Company, Massachusetts, California, London, Amsterdam, Ontario, Sydney. 1977. p. 62—85.

figyelembe venni az öregkorúak társadalmi rétegződését, ennek megfelelően differenciálni a szociálpolitikai ellátást, és hangsúlyozni a középkorú és öregedő-öregkorú generáció közötti kontinuitást. Úgy gondoljuk, ez még erősödni fog a következő évtizedekben.

A gerontológusok és demográfusok azt vallják, hogy az elmúlt évtizedben a fejlett régiókban az öregedés állapotába került generáció az első az emberiség történetében, amelynek életkilátásai olyanok, hogy többségében megéri az emberileg lehetséges legmagasabb életkort. Mostantól kezdve ez a perspektívája minden következő generációnak a fejlett országokban: a népesség egyre jobban megközelíti a biológiailag lehetséges teljes élettartamot. A ma élő generációk együttműködésének, a generációk egymással szembeni toleranciájának ez a közös jövő és perspektíva az alapja.

Alfred Sauvy, a Collège de France tagja, a világnak ma élő talán legnagyobb demográfusa, 1976-ban az alábbi táblázatban világitotta meg azt, hogy a népesség a fejlett országokban milyen arányban éri el a különböző életkorokat.

Az elmúlt évszázadokban is voltak egyének, akik megérték 70., 80., 90. életévüket, ezek azonban kivételek voltak. A magas csecsemőkori és gyermekkori halandóság (és a nők gyermekágyi halandósága) az életforma természetes része volt. A sok gyermek szülésének értékét az adta, hogy csak kevesen éltek túl a gyermekkort. A gyermekek a családban, amely termelő egység volt, gazdasági értéket jelentettek; később az öreg szülők gazdasági és szociális védelmét és biztonságát teremtették meg. A XVIII. században a csecsemők fele sem érte meg a 20. életévet. Ma a fejlett országokban több mint 98⁰/₀-a eljut 20 éves koráig, és közel 84 százaléka eléri az öregkor határát.

A nők magasabb átlagos élettartama következtében a fejlett országokban az öregkor elsősorban a *nők világa* lett.¹⁶ 1970-ben a fejlett országokban 80 éves korban 100 nőre 46 férfi jutott. Ezért indokolt annak megfogalmazása, hogy elsősorban a nőket kell felkészíteni az élet korábbi szakaszaiban arra, hogy nagy valószínűséggel eljuthassanak az aggkorba, és az öregkor jelentős részét esetleg özvegyi állapotban fogják leélni. Ez különösen olyan kultúrákban áll fenn, ahol — mint a magyar társadalomban — a férfiak náluk néhány évvel fiatalabb nőt vesznek feleségül.

A generációk társadalmi toleranciájának kulcskérdése a generációk viszonyának alakulása a családban (a családok történetében). Szerencsére mind a szociológia, mind a demográfia túljutott a nukleáris család abszolútizálásának korszakán és egyre nagyobb figyelmet fordítanak a két felnőtt generációt magába foglaló családra. Az utóbbi időben a magyar társadalomtudományi vitákban is egyre karakterisztikusabban megfogalmazzák, hogy ideje a generációk *együttműködésének* módozataira helyezni a kutatások súlypontját, szemben a korábban előtérben álló generációs különbségek feltárásával. Sokan

¹⁶ László Molnár: Adaptability in aging: a demographic approach. Előadás a IX. Nemzetközi Szociális Gerontológiai Konferencián, Quebec 1980.

úgy látják, hogy a generációk természetes kapcsolata az 50—60-as évek nagy társadalmi átalakulásának során számos vonatkozásban eltorzult, különösen a társadalmi értékrendben és gyakran a magatartásban.

A külföldi szociológiai és gerontológiai irodalomban egyre erőteljesebben megfogalmaznak javaslatokat a várostervezőknek és lakás-tervezőknek, hogy a generációk korszerű együttélésének módozatait a különböző nemzedékek igényeinek megfelelő lakások *egymáshoz közel* történő elhelyezésén keresztül is biztosítsák. (Vagyis nem a generációk egy lakásban, ill. egy háztartásban való együttéléséről, hanem egymáshoz közel éléséről van szó.) Azt kell mondanunk, hogy az élettartam meghosszabbodása, az élet valósága a hetvenes években messze túlhaladta a kétgenerációs (szülő-gyermek) együttélésre vonatkozó korábbi társadalomtudományi elméleteket. Manapság egyre inkább *három felnőtt generáció* laza együttélésének, ill. több generáció családi kapcsolata új rendszerének kidolgozása merül fel gyakorlati szükségletként. Nyilvánvalóan figyelembe kell venni mindegyik felnőtt generáció saját családjának *belső szerkezetét* és azokat a *funkciókat*, amely a különböző nemzedékekhez tartozó családok szükségszerűen ellátnak. Figyelembe kell venni továbbá az egyes generációs családok *közötti kapcsolatrendszer* lehetséges korszerű formáit, vagyis a többgenerációs kapcsolatrendszer. Ebben alapvető feladat a társadalomba belépő (csecsemő- és gyermekkori generáció) és abból kilépő (elsősorban aggkorúak) nemzedékek családi ellátásáról (csak ezután intézményi ellátásáról) való gondoskodás. A lakásépítésen túl ez az emberi kapcsolatrendszer (generációk viszonyára vonatkozó értékek) újragondolását igényli. És nem utolsósorban: mindezek átvitelét az állami lakásépítési politikába és szociálpolitikába, állami preferenciák biztosítása érdekében.

Az öregkorra vonatkozó szociológiai és gerontológiai kutatások hangsúlyozzák a társadalmi státusz hanyatlását és a szerepek leépülését az öregkorban. Ezt „könnyen” tudomásul vette a társadalmi közvélemény, amíg az öregkor egy rövid befejező szakasza volt az életpályának és viszonylag kevés emberre terjedt ki. Ma és a jövőben azonban, amikor a népesség nagy része (70—80%-a) az öregkorban 15—20, esetleg 30 évet leél, nem törődhet bele a társadalom, hogy *csak negatív célok* — a leépülés határainak kitolása — vezessék az életet egy ilyen hosszú életszakaszban (az emberi életút közel 1/3-ában). Társadalmilag elfogadott életcélprogramok kialakítása nemcsak a ma öregkorúaknak, hanem talán még nagyobb mértékben — a következő — és az azt követő nemzedékek létérdeke. Ez annál is fontosabb kérdés, mert a megnövekedett élettartam sürgetően követeli a *fiatalabb generációk* felkészítését az öregkorra és a *társadalom* felkészítését arra, hogy a népesség 1/4-e a következő évtizedekben már öregkorú lesz. Ez pedig igazán csak akkor realizálható, ha öregkorban elérendő pozitív célokat és értékeket lehet a fiatalabb nemzedékek elé állítani.

Az öregkorra vonatkozó ismeretek elsajátíttatásában az általános iskolának és a középiskolának, egyes területeken a főiskolák-

nak (orvosképzés, tanárképzés, pszichológus és szociológus képzés, építészmérnök és várostervező képzés, stb.) lenne nagy szerepe. A mai magyar iskolarendszer szinte egyáltalában nem nyújt olyan szocializációs eszközöket, amelyek a *több felnőtt generáció együttélésére és az öregkori életmódra* vonatkozóan ismereteket nyújtanak az ifjú népességnek. Az oktatási rendszerben egyrészt az egyén saját individuális élettartamának valószínű alakulásával, másrészt a nagy népességcsoportok élettartamának jelentős meghosszabbodásával kellene megismertetni a fiatalok számára a nemzedéket.

A megnövekedett élettartamra való felkészülés egyéni és társadalmi vonatkozásban a következő fő területeket foglalja magába:

a) Az individuális öregedés folyamatában a korrallal növekvő különbségek lépnek fel az egyének között azonos kronológiai korszakok között. Természetesen a nyugdíjas állapot, a társadalmi szerepek leépülése, a szabad idő megnövekedése, az egészségi állapot fenntartására irányuló törekvés azonos irányba hat minden életkorúánál és homogenizál. Az egyént azonban fel kell készíteni arra, hogy az individuális egészségi státuszának megfelelő funkcionális kapacitást maximálisan kihasználja mind a közéleti tevékenységben, mind a magánéletben. A szociálpolitikának pedig el kell tudnia szakadni a kronológiai életkortól; figyelembe kell vennie és támogatnia az individuális különbségeket és szükségleteket, elő kell segítenie a tényleges, a kronológiai kortól eltérő funkcionális kapacitás fenntartását.

b) Tudatosítandó, hogy az öregedés kora, az életkor és az aggkor átmenet a házas családi állapotból az özvegyiségbe. Ez elsősorban a nők tömegei számára jelent valóságot. E vonatkozásban a társas kapcsolatok újjászervezésére irányuló tevékenység lehetne a fő feladat.

c) Az életkor szükség szerű következménye a termelőtevékenységtől való megválás és a szabad idő megnövekedése. A jelenleginél jobban fel kellene készíteni az egyént annak a tevékenységnek a folytatására életkorban, amit életének középső szakaszán végzett. Az állami és vállalati (intézményi) szociálpolitikának és az azt alátámasztó pénzügyi szabályozásnak pedig jobban kellene ösztönöznie a termelő tevékenység folytatására, nem a kronológiai életkor, hanem a tényleges egészségi állapotnak és funkcionális kapacitásnak megfelelően. A jelenleginél jobban fel kellene tárnai a kreatív tevékenységek azon formáit, amelyek a csökkent individuális kapacitásnak és a megnövekedett szabad időnek megfelelnek.

d) Már a 70—80 évesek generációja, de különösen az aggkorúak az élet utolsó szakaszában speciális társadalmi és lakóhelyi környezetet, lakáskörülményeket és támogató szolgáltatásokat kívánnak, annak érdekében, hogy az életkoruknak megfelelő speciális szükségletek kielégüljenek. A társadalmi és lakóközvetet (a városok szerkezete, a közlekedés, a szolgáltatási hálózat stb.) az előző évtizedben a társadalom *fiatal népességi szerkezetének* megfelelően alakult ki. Egy öregedő szerkezetű társadalom, az életkorúak megnövekedett aránya a fiatal korúaknak megfelelő környezettől eltérő lakó-

környezeti és lakásmegoldást kíván, ahol maximálisan számolnak az öregkorúak csökkent egészségi állapotával (pl. redukált mozgásképességével), ahol a védelem és gondoskodás új formái biztosíthatók.

e) Az élettartam meghosszabbodása és az a körülmény, hogy a társadalom jelentős része megéri az öregkort, az egészségügyi és szociális ellátástól és az egyéntől azt kívánja, hogy felkészüljenek a krónikus és hosszútávú betegségekre, a lakáson való gondozás és megfelelő szanatóriumi környezet biztosításával. Megkívánja az agykörűak házi és intézményi gondozását ellátó nővéri hálózat társadalmi méretekben való kiszélesítését, a szakképzett nővéri hivatás társadalmi presztizsének nagyfokú emelését.

Az élettartam eddig elért meghosszabbodása alapján az orvostudomány fő célja a jövőben a fejlett országokban nem az élet *minden körülmények közötti további meghosszabbítása* kell legyen, hanem az, hogy az öregedés korába lépő egyén minél tovább maradjon relatíve egészséges, vagyis elsődlegessé válik a *relatív egészség fenntartása*. Az élet minden szempontot félretevő meghosszabbítására való törekvés gyakran a szenvedés elhúzását, az emberi tragikum konzerválását jelenti, amely „embertelen helyzetbe hozza a beteget és környezetét”.¹⁷

Az élettartam meghosszabbodása a XX. század utolsó harmadának egyik legnagyobb társadalmi kihívása. A társadalomvezetésnek tudatában kell lennie e jelenség mélyreható társadalmi következményeinek, ami egyre sürgetőbbben jelentkezik a magyar társadalomban is. A társadalomvezetésnek oda kell hatnia, hogy az egyének középkoruk előtti életszakaszban felkészüljenek az egyéni életkor meghosszabbodására.

E nagy társadalmi kihívásra is válaszol az ENSZ döntése, hogy 1982-ben összehívja a Közgyűlést az Öregkorúakról (World Assembly on Elderly). Mint *Tarek M. Shuman*, az ENSZ képviselője, a IX. Nemzetközi Szociális Gerontológiai Konferencia záróülésén mondott előadásban hangsúlyozta, azzal a céllal, hogy felhívja világközvélemény figyelmét az öregkorúak növekvő arányára a népességben belül, annak szociális következményeire. Célja egy nemzetközi akcióprogram kidolgozása, azzal a céllal, hogy garantálják az öregkorúak szociális és gazdasági biztonságát, hogy lehetőséget teremtsenek számukra a nemzeti fejlődési programokba való bekapcsolódásra.¹⁸ Az 1982-re összehívandó közgyűlés ösztönzést, egyben vezérfonalat kíván adni ahhoz, hogy a nemzeti kormányok és nemzetközi szervezetek konkrét határozatokat hozzanak gyakorlati cselekvési programok megvalósítására az öregedéssel kapcsolatban.

¹⁷ *Hankiss János dr.*: Egészségügyünk mai gondjai és dilemmái. Orvosi Hetilap 1978. 119. évfolyam, 46. szám, p. 27—34.

¹⁸ *T. M. Shuman*: The United Nations' viewpoint. Előadás a IX. Nemzetközi Szociális Gerontológiai Konferencián, Quebec, 1980.

1. A fiatalok és az öregkorú népesség arányának alakulása 1950—2075 között, régiók szerint, százalékban
 Динамика пропорций молодого и старого населения по районам
 в 1950—2075 гг. в процентах
 Ratio of the young and old population in 1950—2075
 by regions in per cent

Kor Régiók	1950			1975			2000			2025			2050			2075		
	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+
Fejlett régiók	27,8	7,7	1,0	24,8	10,5	1,7	21,5	13,2	2,6	19,7	16,5	3,0	19,4	17,4	4,1	19,4	18,1	4,3
Kevésbé fejlett régiók	38,1	3,8	0,3	40,5	3,8	0,4	34,2	4,7	0,6	25,7	7,5	0,9	21,1	15,0	2,5	19,6	17,0	3,5
Afrika	42,4	3,5	0,4	44,7	3,1	0,3	42,3	3,2	0,3	31,2	4,8	0,6	22,8	9,3	1,3	19,9	16,0	3,0
Latin-Amerika	40,6	3,4	0,4	41,8	4,0	0,5	37,2	4,7	0,7	25,5	6,9	0,9	20,8	12,2	1,9	19,5	17,7	3,7
Észak-Amerika	27,2	8,1	1,1	25,2	10,3	2,1	21,7	12,1	3,0	19,7	17,0	2,7	19,5	17,5	4,3	19,4	17,8	4,4
Kelet-Ázsia	34,6	4,7	0,4	34,0	5,5	0,6	24,3	7,8	1,1	20,3	13,4	1,8	19,4	17,1	3,8	19,3	18,0	4,2
Dél-Ázsia	39,3	3,4	0,3	42,9	3,0	0,3	35,7	3,7	0,4	25,9	6,2	0,7	21,0	12,2	1,8	19,5	17,0	3,4
Európa	25,4	8,7	1,1	23,9	12,3	1,9	20,6	14,3	2,6	19,4	17,1	3,3	19,3	17,7	4,4	19,3	18,0	4,3
Óceánia	29,8	7,5	1,0	31,1	7,6	1,3	26,1	8,9	1,5	24,1	12,5	2,0	20,1	15,4	3,3	19,4	17,4	3,8
Szovjetunió	30,1	6,1	0,7	26,2	8,9	1,4	23,8	12,0	2,2	20,8	14,3	2,4	19,7	16,4	3,5	19,4	18,0	4,2

Forrás: ENSZ Népesedési Főosztály számításai. J. A. Grinblat: Demographic aspects of aging. Előadás a IX. Nemzetközi Szociális Gerontológiai Konferencián, Quebec 1980.

2. A fiatalok és öregkorú népesség arányának alakulása Magyarországon 1960—2020 között
 Динамика пропорций молодого и старого населения в Венгрии
 в 1960—2020 гг.
 Ratio of the young and old population in Hungary
 in 1960—2020

Nem	1960			1980			2000			2020		
	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+	0—14	65+	80+
	éves korú népesség											
Férfi	26,87	7,76	0,93	22,99	11,17	1,31	20,46	11,21	1,29	20,25	13,16	1,56
Nő	24,02	10,04	1,25	20,51	15,46	2,47	18,13	16,80	3,04	18,08	18,97	3,75
Együtt	25,39	8,94	1,10	21,71	13,38	1,91	19,26	14,09	2,19	19,14	16,13	2,68

Forrás: 1960. évi Népszámlálás 5. sz. kötet. Központi Statisztikai Hivatal Budapest, 1962. Magyarország népessége 1980—2021. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet Közleményei 49.

3. A magánháztartásban élő öregek százalékos megoszlása,
a közös háztartásban élők száma és nem szerint, korcsoportonként
1970

Процентное распределение старых лиц, живущих в частных домашних хозяйствах по численности лиц, живущих в общих домашних хозяйствах по полу и возрастным группам

Percentual distribution of old persons living in private household by number of persons living in common household, by sex and age-groups

A közös háztartásban élők száma	80—89 évesek		90 évesek és idősebbek	
	férfi	nő	férfi	nő
Egyedül élő	10	22	8	12
1	41	20	27	25
2 személlyel él közös	16	24	28	32
3 háztartásban	13	14	15	13
4	10	11	11	9
5 és több	10	9	11	9
Összesen	100	100	100	100

Forrás: Magyarország legöregebb lakói. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1977. 29. o.

4. A 2 vagy többszemélyes magánháztartásban élő öregkorúak,
akik közös háztartásban élnek leszármazottaikkal, százalékban
1970

Старые лица, живущие в частных домашних хозяйствах, состоящих из двух или больше человек, которые живут в общем домашнем хозяйстве со своими потомками, в процентах

Old persons living in private household of two or more persons who live with their descendants in a common household, in per cent

	Összesen	80—89 évesek		
		2. generációval	3. generációval	4. generációval
Férfiak	100	60	33	7
Nők	100	61	30	9
				90 évesek és idősebbek
	Összesen	2. generációval	3. generációval	4. generációval
Férfiak	100	69	26	5
Nők	100	68	25	7

Forrás: Magyarország legöregebb lakói. Központi Statisztikai Hivatal, Bp. 1977. p. 262.

Megjegyzés: Az adatok halmazottak, ezért a kategóriák nem különíthetők el egymástól világosan. A leszármazott generációkkal való együttélésen túl lehetséges, hogy az öregkorú a háztartásával is együtt él, főleg a 2 személyes háztartásban, de előfordulhat a 3 vagy többszemélyes háztartásban is. A háztartás mellett a háztartásban egyéb rokonok is élhetnek. Mivel a generációk kapcsolatát vizsgáljuk, nem feladatunk a háztartással ill. egyéb rokonokkal való együttélés elemzése.

5. A meghaltak arányának nemek szerinti alakulása
(1000 férfira illetve nőre jutó halálozás)

Динамика пропорции умерших по полу
(Смертность на 1000 мужчин или женщин)

Ratio of persons deceased by sex
(deaths per 1000 males and females, respectively)

Korcsoport (éves)	1961—65 évek átlaga		1977 év átlaga	
	férfi	nő	férfi	nő
40—49	4,3	3,0	6,4	3,2
50—59	11,6	7,1	13,7	7,2

Forrás: Főbb népesedési folyamatok az V. öt éves tervidőszak első két évében. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1978. p. 26.

6. A gazdaságilag aktívak aránya a megfelelő korú népesség százalékában,
Magyarországon

Пропорция самостоятельных лиц в процентах от населения
соответствующего возраста, в Венгрии

Ratio of economically active persons as per cent
of the population of the corresponding age, in Hungary

Korcsoport	1960		1970		1980	
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő
15—19	57,2	48,1	45,8	49,0	45,3	39,6
20—24	94,5	55,1	91,5	66,1	92,2	59,8
25—29	98,9	48,7	98,5	65,3	98,2	70,4
30—39	98,9	49,9	98,3	69,8	98,2	83,1
40—49	98,1	50,5	96,3	66,6	94,4	80,5
50—54	96,7	46,3	91,8	56,6	86,1	67,0
55—59	93,4	30,6	84,4	29,2	72,7	18,9
60—64	61,6	22,5	43,7	17,1	13,4	9,0
65—x			16,7	5,8	4,0	3,5

Forrás: 1970. évi Népszámlálás 24. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1973. 1980. évi Népszámlálás. Részletes adatok a 2%-os képviselési minta alapján. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1980.

7. A munkaképes korú népesség aránya Magyarországon
1960—2020 között

Пропорция населения в работоспособном возрасте в Венгрии
в 1960—2020 гг.

Ratio of the population of working age in Hungary
in 1960—2020

1960		1980		2000		2020	
15—59 éves férfi	15—54 éves nő	15—59 éves férfi	15—54 éves nő	15—59 éves férfi	15—54 éves nő	15—59 éves férfi	15—54 éves nő
60,84	54,91	62,56	53,67	63,79	53,65	61,18	51,87

Forrás: 1960. évi Népszámlálás 5. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1962. Magyarország népessége 1980—2021. KSH Népeségstudományi Kutató Intézet Közleményei 49. Budapest 1980.

8. *Fiatal és öregedő korú népesség iskolai végzettsége Magyarországon 1960-ban és 1980-ban, nemek szerint*

*Уровень образования молодого и стареющего населения
в Венгрии по полу в 1960 и 1980 гг.*

*Educational level of young population and population
in the stage of ageing by sex in Hungary
in 1960 and 1980*

Korcsoport	Férfi				Nő			
	0 osztályt végzett	8	érettségit szerzett	felsőfokú tan- intézetben oklevelet szerzett	0 osztályt végzett	8	érettségit szerzett	felsőfokú tan- intézetben oklevelet szerzett
				1960				
20—24	1,8	38,7	11,7	1,2	2,1	41,7	13,7	0,8
60—64	3,7	6,2	4,6	3,6	5,6	9,8	2,5	0,7
				1980				
20—24	0,6	18,8	22,2	2,8	0,6	31,4	31,0	5,8
60—64	0,7	20,7	10,7	6,9	1,7	19,2	5,7	1,3

Forrás: 1960. évi Népszámlálás. 5. kötet. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1962. 1980. évi Népszámlálás. Részletes adatok a 2%-os képviseleti minta alapján. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest 1980.

9. A 16—29 éves aktív keresők átlagkeresete nemek és korcsoportok szerint
1972

Средний заработок самостоятельных лиц в возрасте 16—29 лет по полу и возрастным группам

Average earned income of 16—29 year old economically active persons
by sex and age-groups

	16—18	19—22	23—26	27—29	Együtt
	évesek				
Férfi	1952	2265	2789	3102	2553
Nő	1535	1739	1976	2155	1850

Forrás: A 16—29 éves fiatalok különböző gazdasági aktivitású csoportjainak helyzetét jellemző adatok. KSH Népszégtudományi Kutató Intézet Közleményei, Budapest 1979. p. 23—24.

10. A 16—29 éves aktív keresők megoszlása az önállóság foka szerint
1972

Распределение самостоятельных лиц в возрасте 16—29 лет по степени самостоятельности

Distribution of 16—29 year old economically active persons
by degree of independence

	Szülőkkel él*	Lakás- tulajdonos	Családtag** társbérlo	Albérlo, ágybérlo, intézeti lakó	Együtt
Gyerek nélküliek	84,0	9,7	2,3	4,0	100,0
Gyerekekkel rendelkezők	35,2	54,3	7,6	3,5	100,0

* Minden olyan fiatal e csoportba tartozik, aki szüleiivel—nagyzüleiivel, vagy szüleiivel—nagyzüleiivel azonos generációba tartozó más rokonaival közös háztartásban él.
** Ide tartoznak a testvéreikkel, vagy más, saját generációjukba tartozó rokonaikkal együtt lakó fiatalok.

Forrás: KSH Népszégtudományi Kutató Intézet Közleményei, Budapest, 1979. p. 34.

11. A nyugdíjasok száma és a nyugdíjak összege a nyugellátás jellege szerint
1980 január

Численность пенсионеров и сумма пенсий по характеру пенсии

Number of pensioners and amount of pensions by character
of retiring allowance
January 1980

A nyugellátás jellege	A nyugdíjasok száma, 1000 fő	Egy nyugdíjasra jutó havi összeg Ft
Saját és hozzátartozói jogú nyugdíj:		
munkás és alkalmazotti	1129,2	2363
mezőgazdasági termelő- és szakszövetkezeti	351,1	1948
Mezőgazdasági termelő és szakszövetkezeti járadék	184,2	1399
Kisipari szövetkezeti nyugdíj	73,0	2132
Egyéb és vegyes jogcímű (kisipari, hadigondozott, kegydíj stb.) ellátás	281,5	2362
Összesen	2019,0	2195

Forrás: Statisztikai Évkönyv 1978. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1979.

12. Sajátjogú nyugdíjasok létszáma és átlagos havi nyugdíja korcsoportonként
1977 június hónapban

Численность и среднемесячная пенсия пенсионеров по собственному праву
по возрастным группам в июне 1977 г.

Number of pensioners by own right and their average monthly pension
by age-groups
In June 1977

Korcsoport	Ipari és egyéb (nem mezőgazdasági tsz) nyugdíjasok				Mezőgazdasági termelősövetkezeti nyugdíjasok			
	férfi		nő		férfi		nő	
	száma, fő	nyugdíj átlag Ft	száma, fő	nyugdíj átlag Ft	száma, fő	nyugdíj átlag Ft	száma, fő	nyugdíj átlag Ft
55—59			94 121	1684			11 387	1152
60—64	119 157	2527	85 160	1482	24 492	1692	18 444	1102
65—69	150 951	2064	85 773	1351	56 477	1429	19 520	1057
70—74	95 275	1714	52 668	1315	44 632	1120	9 678	1057
75—79	56 023	1567	31 670	1343	24 910	1022	2 751	1087
80—84	22 080	1484	14 430	1369	5 487	994	637	1114
80—x	7 656	1454	4 928	1413	780	980	167	1090

Forrás: Szociálpolitika. Adatgyűjtemény. Budapest 1978. 70. old.

13. A nyugdíjas háztartások megoszlása lakáshasználati jogcím szerint
1977

Распределение домашних хозяйств пенсионеров по праву пользования квартирой

Distribution of households of pensioners by right of using the flat

	A lakáshasználat jogcíme					Összes háztartás
	tulajdonosi	főbérleti	társbérleti	albérleti, ágybérlési	szolgálati és egyéb	
Összesen	70,9	25,0	1,1	0,6	2,4	100,0
Ebből: egyedülálló	63,2	30,6	2,3	1,6	2,3	100,0

Forrás: A nyugdíjasok életkörülményei. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1978. p. 16.

14. 1000 újszülött közül
a különböző életkorokat megérők száma

Из 1000 новорожденных число лиц, доживающих до разных возрастов

Of 1000 newborn number of those surviving till different ages

Kor	Túlélők a XVIII. században	Túlélők a XX. század 70-es éveiben
0	1000	1000
1 év	720	982
20 év	474	981
30 év	398	971
40 év	314	942
50 év	225	910
60 év	139	836

Forrás: A. Savvy: Zero Growth? New York, Praeger Publishers, Inc., 1976, p. 102.

ПРОДЛЕНИЕ ПРОДОЛЖИТЕЛЬНОСТИ ЖИЗНИ И ИЗМЕНЕНИЯ СВЯЗИ МЕЖДУ ПОКОЛЕНИЯМИ

Резюме

Используя представленные на IX. Международную конференцию по социальной геронтологии доклады и дискуссии конференции, статья исходит из толкования поколений статистикой народонаселения и из исторической динамики возрастной структуры населения, которая разграничивает поколения на основе хронологического возраста.

Исследование межгенерационных зависимостей в пределах семьи показывает, что в истории живущих в настоящее время средних семей имеются четыре поколения, но это не означает, что они живут вместе в общем домашнем хозяйстве. В истории семей в центре цепи поколений стоит поколение среднего возраста, которое играет главную роль в заботе как о предыдущем поколении, так и о последующем поколении. Статья анализирует сожителство взрослых поколений в общем домашнем хозяйстве в Венгрии, с особым учетом старых лиц.

Исследуя пропорцию иждивения между поколениями на основе хронологического возраста и потом на основе фактической самодеятельности, из прогнозов венгерского населения автор устанавливает, что в венгерском обществе это не увеличение численности иждивенцев, которое представляет собой основную проблему (так как пропорция лиц в молодом возрасте сокращается). Проблема скорее состоит в том, что увеличение пропорции иждивения накапливает в будущем существующие и в настоящее время проблемы, нерешенный вопрос содержания старых в семье и учреждениях.

Затрагивая уменьшение важности хронологического возраста, статья устанавливает, что разницы между старым поколением и поколением среднего возраста фактически снижаются, особенно в отношении поколения среднего возраста и стареющего поколения. Для Венгрии автор иллюстрирует это на основе квалификации (образования) и заработка. Сотрудничество между поколениями и толерантность поколений в отношении друг друга обосновываются на том, что большая часть человечества достигает биологически возможного самого высокого возраста в развитых странах. Все более молодые поколения, следующие за стареющим в настоящее время поколением, могут рассчитывать на такую продолжительность предстоящей жизни. Проведенные в Венгрии дискуссии в области общественных наук все больше и больше подчеркивают, что пора сосредоточить исследования на способы сотрудничества между поколениями против установления разниц между поколениями, которое было раньше на переднем плане. Это требует прежде всего решения двух проблем: с одной стороны решения жилищных условий взрослых поколений с расчетом, чтобы в соответствии с семейными функциями, требованиями разных взрослых поколений квартиры были близко одна к другой, если это необходимо для разных поколений, а с другой стороны более длинная продолжительность жизни требует подготовки более молодых поколений к длинной продолжительности предстоящей жизни, при которой можно наметить положительные программы для старых поколений как цель жизни.

LENGTHENING OF THE EXPECTATION OF LIFE AND CHANGES IN THE RELATION BETWEEN GENERATIONS

Summary

Making use of the papers submitted to the IXth International Conference of Social Gerontology and the discussions of the Conference the study starts from the population statistical interpretation of generations and from the historical development of the age-structure of population which delimits the generations on basis of chronological age.

The investigation of the intergeneration dependences within families shows that in the history of average families living at present there are four generations which does not mean that they live together in a common household. In the history of families the generation of middle age is in the focus of the chain of generations and plays a central role in the care both for the generation coming before and for the generation following the generation of middle age. The article analyses the coexistence of the grown-up generations in a common household in Hungary with special regard to old people.

Studying the dependency ratio between the generations on basis of the chronological age and then on basis of the real economic activity, from the Hungarian population projection author draws the conclusion that in the Hungarian society the increase in the number of dependents does not represent the main problem (as the proportion of young persons decreases). The problem rather consists in the fact that in the future the growth in the dependency ratio cumulates the problems existing at present, too, the unsolved question of the provision for old people in families and institutions.

Mentioning the decreasing importance of the chronological age the paper starts from the fact that the differences between the generation of old age and that of middle age get smaller actually, especially in respect of the generation of middle age and the generation in the stage of ageing. For Hungary this is illustrated on basis of the qualification (educational attainment) and earned income. The co-operation between and the mutual tolerance of generations are based on the fact that in the developed countries the majority of mankind attains the biologically possible highest age. All the younger generations following the generation being in the stage of ageing at present have such life expectancies. The discussions in the Hungarian social sciences formulate more and more that it is high time to concentrate the research on the modes of co-operation between generations against the statement of the differences between generations which was in the fore earlier. This requires to solve mainly two problems: on the one hand, to solve the housing conditions of the adult generations in a way that in conformity with the family functions, requirements of the different adult generations the flats should be near to one another if this is necessary for the different generations, and on the other hand, the longer duration of life urges the preparation of younger generations for the long life expectancy where positive programmes might be set up for old generations to live for.